

Jaffa-sinaasappels

We zijn een vruchtbare, uitgebreide, wijdvertakte familie die zich uitstrekt van Jaffa tot Haifa, en we handelen in sinaasappels. Als het nieuwe millennium aanbreekt, zal ik de eerbiedwaardige leeftijd van zevenentachtig jaar hebben bereikt, en ik ben de eigenaar van een van de laatste *shamouti*-groeven, waar fruit wordt geteeld met een zoete smaak en een dikke schil. Mijn vier kinderen – drie zoons en een dochter – werken in de financiële sector en de advocatuur, en mijn kleinkinderen – ik heb er wel negen – kunnen nog geen *shamouti* van een mandarijn onderscheiden. Ze komen me van tijd tot tijd opzoeken in de groeve in HaSharon, waar ze helpen met het plukken van het fruit, dat ze sinaasappel voor sinaasappel inpakken in waspapier en in kratten doen voor verkoop op de boerenmarkt. Als ik aan mijn kinderen en kleinkinderen denk, schiet me altijd een gedicht van Yehuda Amichai te binnen. Het heet ‘Ogen’ en ik ken het uit mijn hoofd: *‘De ogen van mijn oudste zoon zijn als zwarte*

vijgen, want hij is aan het eind van de zomer geboren. En de ogen van mijn jongste zoon zijn als partjes sinaasappel, want in dat seizoen is hij geboren. En de ogen van mijn dochttertje zijn rond als de eerste druiven. En in mijn bezorgdheid zijn ze allemaal zoet. En de ogen des Heren zwerven over de gehele aarde en mijn ogen zoeken altijd dicht bij huis. God zit in de fruit- en ogenhandel. En ik doe in zorgen.'

Ik ben bezig met de voorbereidingen voor het voorjaar als ik de jonge vrouw door de groeve zie lopen. Ik ben al vanaf zonsopgang bezig het onrijpe fruit te verwijderen dat de irrigatiekanalen blokkeert. Ik draag mijn *tembel*, maar de rand van de hoed bedekt nauwelijks mijn flaporen. Ik beweeg trager dan vroeger, mijn botten doen pijn. De vrouw, die een buttondownblouse, een los vallende beige broek en sandalen draagt, wordt begeleid door een van mijn mensen, de Arabische opzichter van de groeve, wiens handen altijd vlekkeloos schoon zijn, zijn nagels keurig geknipt. De vrouw is niet verbaasd mij te zien, want ze was naar me op zoek. Ze is een opvallende schoonheid met een stralende olijfkleurige huid, een waterval van krullen en zwarte ogen onder opvallend zware oogleden. Ze vertelt dat ze de kleindochter is van mijn jeugdvriend Khalil Haddad, een Palestijn wiens vader ten tijde van het Britse Mandaat de eigenaar was van een van de grootste sinaasappelgroeven in Jaffa.

In haar ogen zie ik de gelijkenis onmiddellijk. Hij had precies dezelfde ogen, zwart als kool en met zware oogleden. Ik probeer mijn ademhaling te beheersen terwijl we door de groeve wandelen en het gouden licht over het fruit valt. Haar handen strelen de sinaasappels en ze duwt haar oor tegen het fruit alsof het haar een geheim zal toefluisteren. Wat weet ze

precies? Wat heeft Khalil haar verteld? Mijn hart bonst, mijn handen trillen. Ik heb Khalils naam al in geen jaren meer hardop uitgesproken. Mijn kinderen en kleinkinderen kennen zijn naam niet. Het zachte gras is bezaaid met gevallen fruit, zoemende bijen fladderen van paarse citroenbomen naar witte limoenbomen. Lilah zegt dat Khalil vaak tegen haar over mij heeft gesproken, zijn toegewijde vriend uit zijn kindertijd, zijn enige Joodse vriend. Na de dood van haar grootvader enkele maanden geleden, zegt ze, besloot ze hierheen te komen om me naar hem te vragen. Ze hield veel van hem, maar heeft het gevoel dat ze weinig weet over zijn verleden in Palestina, voordat hij in Londen ging wonen, voor de oorlog, voor Al-Nakba.

'Ik heb geen makkelijke reis gehad,' zegt Lilah.

Ze vertelt dat ze ondanks haar Britse paspoort urenlang is verhoord door de douaneambtenaren op het vliegveld.

'Wat heb je ze verteld? Dat je met een oude man over zijn sinaasappels ging spreken?'

'Het maakte niet uit wat ik zei. Ik ben Palestijns, dus ze vertrouwden me niet.'

Ik heb Khalil nooit meer gezien nadat hij is vertrokken met zijn familie. Talloze Palestijnen probeerden na het zware bombardement van Jaffa weg te komen over zee of over land. De haven wemelde van de vluchtelingen in te kleine bootjes. De familie Haddad had net als de andere sinaasappeltelers de waterpompen ontmanteld. Ze hadden hun groeve verlaten met handkarren waarin slechts een klein deel van hun bezittingen paste. Jaffa stond in brand, de bomen in de boomgaard stonden in brand, de sinaasappels stonden in brand. De vlammen stegen op tot hoog in de lucht en nog

dagenlang lag de opgewaaide as als een nevelige deken boven de verlaten stad. Ik denk niet graag terug aan die dagen.

‘Khalil en ik deden samen de sinaasappels in kratten in de boomgaard van je overgrootvader. We wikkelden elke sinaasappel afzonderlijk in waspapier.’

Ik pluk een sinaasappel, haal een zakmes tevoorschijn en klik het open. Het lemmet glinstert in de zon en ik zie mijn gezicht erin weerspiegeld, gevlekt met melanomen en een netwerk van aderen, als het wortelstelsel van een boom. Ik ben oud geworden zonder er erg in te hebben. Rot slaat snel toe in een sinaasappel en besmet de hele vrucht. De truc is om er stevig in te knippen en naar het geluid te luisteren. Je merkt aan de gefermenteerde geur dat de vrucht rot. Maar de sinaasappel in mijn hand is jong en ongeschonden. Ik verwijder de dikke schil in een lange krul en geef haar de naakte vrucht, gehuld in poreus, bitter wit weefsel.

Ze eet een partje, het sap lekt van haar kin en ze spuugt een pitje uit. ‘Ik dacht dat Jaffa-sinaasappels pitloos waren,’ zegt ze.

Het was destijds niet ongebruikelijk dat een Jood als ik bevriend was met een Palestijn als Khalil. Onder de Ottomaanse heerschappij duwden Joden en Palestijnen gezamenlijk kruiwagens zand om cement te maken, werkten ze zich samen in het zweet in sinaasappelgroeven en wijngaarden, rommelden ze in metaalbewerkingsbedrijven, manageerden ze bordelen aan het strand en hielden ze samen toezicht op het kroonjuweel van de Bruid van de Zee, de snelgroeiende exporthandel van Jaffa, met een enorme vloot vrachtschepen die beladen met citrusvruchten over de hele wereld voeren. Toen de Britten de macht in Palestina overnamen

van de Ottomanen, veranderde er in mijn leven niet veel.

Als kind zat ik meestal met Khalil in het magazijn, waar we sinaasappels inpakten en in kratten deden. Het was een prima baan, monotoon maar niet moeilijk. Ik liep elke ochtend met Khalil naar het magazijn, langs de krantenkiosk die de *Falastin* verkocht en de bakkerij van Abouelafia, waar in grote steenovens gebak van filodeeg werd bereid, en we gingen even naar binnen bij Abu Ahmads snoepwinkeltje, dat jarenlang onze favoriete plek voor halva was, totdat het afbrandde. De hoeven van de loom kuierende kamelen klikten over de kinderkopjes van het plein bij de klokkentoren. Khalils vader en de andere landeigenaren zaten in elegante witte kostuums in de schaduw van palmbomen koffie te drinken uit kleine glazen.

‘Kunt u nog wat meer vertellen over mijn grootvader?’ zegt Lilah. Ze klinkt opgewonden, als een klein meisje dat een cadeau opent. Haar ogen – Khalils ogen – glimmen.

‘Nou, hij was ondeugend.’

Ik vertel dat Khalil op zijn negende mijn hulp inriep toen hij besloot een kameel te stelen. De kameel was van de landeigenaar Nabil, een rivaal van zijn vader. Nabil was een schurk die berucht was om zijn temperament en zijn personeel vernederde. Hij had ooit een bedoeïenenmeisje geslagen omdat ze over de zoom van haar jurk was gestruikeld en het fruit had laten vallen dat ze in een mand op haar hoofd droeg. Khalil wilde hem daarvoor straffen.

Die avond beklommen we blootvoets de hoge muur rond de groeve van Nabil. De lucht geurde naar zout en vis uit de zee, citroen- en sinaasappelbloesem van het land. Ik sneed het zachte vlees van mijn voet open aan het scherpe randje

van een baksteen en Khalil, die al boven was en op de muur zat met aan elke kant een been, reikte me de hand en trok me omhoog. Het was pikdonker. De groeve was dichtbegroeid met lang gras. Geschrokken vogels vlogen op uit bomen vol tsjilpend, ruisend leven.

De meeste kamelen stonden vastgebonden bij het pakhuis en het magazijn. Maar Nabils favoriete dier, een racer met een donkere vacht, had een eigen plekje. Hij had haar Midernacht genoemd, *Muntasaf al-Layl*. Ze had een gitzwarte vacht. Het elegante dier stond helemaal alleen vastgebonden aan de put, ongenaakbaar en mysterieus. We maakten het grove touw rond haar nek los en trokken uit alle macht. Maar wat we ook deden, het trotse dier weigerde onze bevelen op te volgen. Ze bleef staan, haar gekromde nek onbeweeglijk, langzaam naar ons knipperend met haar ogen. We sjorden aan het touw, maakten aanmoedigende geluidjes, vervloekten haar. Toen Khalil zijn geduld verloor en woedend op de grond stampte, kwam ze overeind op haar achterpoten. Ze viel ons aan, haalde woest bijtend uit met haar felle kaak, vette, kwijlende lippen en ontblote scherpe tanden. We deinsden achteruit, maar ze sprong met een hoog blatend geluid op ons af en kreunde luid.

Opeens stond Nabil naast ons in zijn nachthemd, een lang gewaad van doorschijnende zijde dat over het gras achter hem aan sleepte. Hij was naakt onder het gewaad en ik kon door de dunne stof de vorm van zijn lichaam ontwaren, zijn uitpuilende buik. Nabils gezicht was vertrokken van woede en ik was bang dat hij ons zou wurgen.

‘Wat hield hem tegen?’ vroeg Lilah. ‘Waarom heeft hij jullie niet gewurgd?’

‘Khalil hield hem tegen. Gewoon op basis van wie hij was kon hij met veel meer weggelopen dan ik. Zijn vader was in Jaffa een belangrijk man.’

Ondanks de status van Khalils familie nam Nabil wraak door ons in de put te gooien. Hij greep ons bij onze polsen, liet ons het donker in zakken en we moesten de hele nacht in de put blijven zitten. De stenen muren kwamen koud en nat op me af. Ik werd wakker gehouden door het onophoudelijke druppelen. Ik was doodsbang, maar ik wilde niet huilen in het bijzijn van Khalil, die dapperder was dan ik. Om de tijd te doden bedacht ik allerlei vluchtplannen en scenario's om Nabil te straffen. Ik wilde hem laten bengelen boven een zee vol vleesetende vissen, hem aan een enorme inktvis voeren of hem in een enorme glazen fles proppen en hem eeuwig laten dobberen. We verzonnen vreselijke straffen voor de man die ons gevangen had gezet, en de tijd verstreek, en vroeg in de ochtend werden we gered door een vriendelijke plukker die in de boomgaard van de familie Haddad werkte. We beloofden dat we nooit iemand zouden vertellen over het voorval en ik heb er ook nooit over gesproken, niet voor vandaag in elk geval.

Hoewel hij ons al had gestraft, waren we doodsbang dat Nabil de boomgaard van Haddad zou aanvallen. Maar dat deed hij niet, en niet lang daarna waren er ergere zaken om ons druk over te maken. De Joodse Communistische Partij verspreidde flyers waarin de zionistische arbeiders in het Jiddisch en het Arabisch werden opgeroepen om de Britse bezetters omver te werpen en organiseerde op 1 mei, de Dag van de Arbeid, een optocht door de wijk Manshiyya, waar zowel Joden als Arabieren woonden. De betogers zwaaiden met rode

vlaggen met afbeeldingen van Karl Marx. Ze raakten slaags met betogers van de Joodse Arbeiderspartij en er braken gevechten uit tussen betogers en de Britse politie. De Arabieren, die dachten dat ze werden aangevallen, gingen met houten knuppels achter de Joden aan, vielen huizen binnen en staken kussens aan flarden, zodat het dons door de stegen dwarrelde. De Joden namen wraak door de winkels van Arabieren te plunderen, etalageruiten stuk te slaan, vitrages aan flarden te scheuren, winkeleigenaren af te ranselen met stalen staven. Er bleven bloedsporen achter op de koude stenen vloeren.

‘De rellen van 1 mei waren het begin van het einde van de vreedzame samenwerking tussen Joden en Arabieren,’ vertelde ik. ‘Khalil en ik waren te jong om de spanningen te begrijpen, maar die waren er, onmiskenbaar.’

‘Wat deden jullie de hele dag? Behalve sinaasappels inpakken?’

We vonden het heerlijk om arrogante types in het ootje te nemen. Khalil bezocht een Britse school in Jaffa en kende de namen van alle straten in Londen al voordat hij daar ooit was geweest. ‘Je grootvader had een fenomenaal geheugen.’ Hij sloot een weddenschap met Abdullah, een plaatselijke koopman, om een zak Britse karamel. Abdullah wist zeker dat niemand in Palestina Londen zo goed kende als hij. Hij gebruikte soms een Brits accent als hij Engels sprak. Er werd gezegd dat hij sandwiches at met boter en dunne plakjes komkommer. Hij probeerde altijd een wit voetje te halen bij de Britse soldaten, heulde met de bezetter. Er was niets in de hele wereld waar we zo naar verlangden als naar die snoepjes. We zullen een jaar of dertien zijn geweest. De afspraak was dat we elke keer als Khalil een straat goed had een snoepje zou-

den krijgen. De koopman was in Londen geweest en had een plattegrond bij zich. Khalil wist de ene straat na de andere en noemde de zijstraten en kruispunten. Hij wist precies hoe dicht ze bij belangrijke monumenten lagen. Na afloop was Abdullah woedend en hadden wij een juten zak vol karamel.

Lilah lacht en ik moet glimlachen om de herinnering. Ik mis mijn vriend Khalil. We waren dol op die snoepjes. We aten er zoveel dat we er de volgende dag ziek van waren. Als ik alleen aan die vroege jaren denk, kan ik mezelf ervan overtuigen dat ik zijn vriendschap verdien.

‘Hij had inderdaad een fantastisch geheugen,’ zegt Lilah. ‘Hij vergat nooit een verjaardag. Hij onthield in mijn jeugd de namen van al mijn vriendinnen en zelfs van hun ouders.’

‘Hij was ook nogal een versierder.’

Meestal kwamen de meisjes op hem af. Ik kan me talloze keren herinneren dat ze naar hem toe kwamen, alsof ze door magie tot hem werden aangetrokken. Hij hoefde maar in hun buurt te ademen of ze maakten al een praatje met hem. Hij had een aristocratische, gekromde neus, en natuurlijk die opvallende ogen, donker als kool en met zware leden. Vanaf zijn twintigste ging hij in navolging van zijn vader elegante kostuums dragen. Hij ging ook pijproken. Bij anderen zou dat belachelijk en geaffecteerd zijn geweest, maar Khalil was zelfverzekerd genoeg om altijd te doen waar hij zin in had. Hij ging als accountant in het bedrijf van zijn vader werken. Hij had met zijn onwaarschijnlijk goede geheugen en behendigheid met cijfers een voorsprong op veel van de oudere mannen. Hij gebruikte zijn kennis om indruk te maken op meisjes. *Geef me een wiskundige vergelijking om op te lossen*, zei hij. Als ze hem vroegen tienduizend driehon-

derdvierenvijftig te vermenigvuldigen met vijfduizend zeshonderdeenendertig gaf hij vrijwel meteen het juiste antwoord. Hij deed alle berekeningen uit zijn hoofd. Ik was niet goed met getallen. Die dansten maar verward door mijn hoofd. Bij Khalil ging het vanzelf.

‘Niemand in mijn familie heeft dat talent van hem geërfd,’ zegt Lilah.

‘Hij was heel vindingrijk met zijn talent.’

Hij betrapte ooit een man op diefstal. Iemand van de exportafdeling, ik weet zijn naam niet meer, die in de haven werkte en de kratten naar hun bestemmingen in Europa en Amerika moest verzenden. Er werden destijds honderdduizenden kratten sinaasappels verstuurd vanuit Palestina, waarvan er tienduizenden van de familie Haddad waren. Khalil wist tot op de laatste sinaasappel nauwkeurig hoeveel kratten zijn familie verzond. De man van de exportafdeling drukte een paar kratten van zestig kilo met elk ongeveer vijfhonderd sinaasappels achterover. Er waren duizenden en nog eens duizenden kratten: wie zou ooit merken dat er een paar ontbraken? Nou, Khalil dus. Hij liet de man niet elke sinaasappel terugbetalen, maar sloot een deal met hem. Hij zou Khalil iets geven uit elke zending die hij verstuurde. Zijn schepen vervoerden vaten olijfolie, flessen wijn, kurk, zeep en juwelen. Khalil gaf de meeste spullen die hij kreeg weg, soms aan arme-lui, soms aan een vriendinnetje. Ik weet nog dat hij me een keer een ovaal stuk lavendelzeep gaf en er een schunnige grap over maakte. Het was geen uitgesproken dure zeep, maar ik ging ermee om alsof het puur goud was. Een geschenk van Khalil betekende iets voor me. Ik koesterde dat stuk zeep, al zou ik dat destijds nooit aan hem hebben toegegeven. Maar er

was om ons heen zoveel aan de hand dat de dagen van onze vriendschap waren geteld.

‘Zijn jullie uit elkaar gegroeid?’

‘Inderdaad. Langzaam maar zeker.’

Ik vertel haar dat het verkeerd begon te gaan met onze vriendschap toen het Arabisch Hoger Comité in Jaffa een algemene staking en een anti-Joodse boycot uitriep en ik mijn baan verloor. Khalils vader ontsloeg mij en de andere Joden die in de sinaasappelgroeve werkten. ‘De meeste sinaasappelgroeven in de omgeving van Jaffa waren in handen van Arabische landeigenaren zoals je overgrootvader, die bang waren hun greep op de handel te verliezen. Ze vreesden dat alles naar de Joden zou gaan die altijd hun zakenpartners waren geweest.’ De staking werd uitgeroepen en er braken in het hele land rellen uit. De Arabische relschoppers wisten aan de Britten te ontkomen door straten te barricaderen met spijkers en glasscherven en zich verborgen te houden in de doolhof van steegjes in de Oude Stad. De relschoppers kenden Jaffa als hun broekzak. De Britten, die begrepen dat ze geen schijn van kans maakten, verwoestten honderden huizen. Duizenden Arabische bewoners kregen een dag de tijd om te evacueren. Binnen de kortste keren lag alles in puin.

In de hoop dat hij onze vriendschap nog kon redden overtuigde Khalil me ervan dat het een goed idee was om binnen te glippen in het extravagante Alhambra, een schouwburg en bioscoop, voor een optreden van niemand minder dan de Stem van Egypte in hoogsteigen persoon, de Ster van het Oosten: Umm Kulthum. Ik was bloednerveus en zweette als een otter. De stoelen waren van rood fluweel, de vloeren van